

rin osa meistä kaikista (nuorista, keski-ikäisistä, vanhenneista, vanhuksista, äideistä, isistä, tädeistä, sedistä, mummoista, ukeista) on tekemisissä ikääntymiseen liittyvän vaivan ja hoivan kanssa jossain elämänsä vaiheessa. Kaikki eivät koskaan tule tarvitsemaan ikääntymiseen liittyviä hoivapalveluita itselleen, mutta ehkä äidilleen, isälleen tai tädilleen. Tulevaisuuden hoivaan on vielä mahdollista vaikuttaa, mutta tämän vaikuttaminen on aloitettava nyt – ei huomenna eikä ensi vuonna. Jo tämän päivän Suomessa ollaan kaukana siitä hyvinvointivaltion universaalista ideaalista, jonka Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä esittävät sosiaalipolitiikan klas-

sikkoteoksessaan *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Anttonen ja Sipilä kuvaavat universalismin ideaalia esimerkillä, joka sijoittuu Koukkuniemen vanhainkotiin Tampereella: sunnuntaina vierailuajan alkaessa Koukkuniemen vanhainkodin pihasa ovat parkissa Ladat ja Mersut sulassa sovussa. He selittävät tätä sillä, että suomalaiset julkisen vallan ylläpitämät vanhainkodit tuottavat niin laadukasta palvelua, että se kelpaa niin johtajien kuin duunareidenkin äideille ja mummoille. *Hoivan arvoiset* -kirjassa tuodaan selkeästi esiin, että 2010-luvun Suomessa tilanne ei enää ole samanlainen: julkisen vallan ylläpitämiin laitoksiin on pitkät jonot, palve-

lut ovat eriytyneitä ja asiakkaan ja hänen omaisensa maksukyky vaikuttaa siihen, millaiseen hoitopaikkaan vanhus lopulta päätyy ja millaista hoitoa hän saa.

Itse katson, että kirjan viestin – hoivan ja erityisesti vanhushoivan luokattoman huonon tilan tuominen julkiseen keskusteluun – läpivieminen vaatisi sen, että hoivan epätasa-arvoisuus ja synkkä tilanne konkreettisiin pikkulapsihoivan kautta. Pienten lasten äidit ovat tällä hetkellä se leijonaemolauma, joka jaksaa, jolla on tarvetta ja tarmoa sekä verkostoja nostaa yhteiskunnallisia epäkohtia ja tuoda niitä laajojen joukkojen keskustelun aiheiksi.

Taattua Siltalaa – hyvässä ja pahassa

HEIKKI HIILAMO

Juha Siltalan tekee virkistävän poikkeuksen yhä pinnallisemmaksi ja lyhytjännitteisemmäksi käyvässä ajankohtaiskeskustelussa, jossa yliopistotutkijotakin houkutellaan hakemaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta suoltamalla twiittejä ja Facebook-päivityksiä. Siltala poimii aiheensa nykyhetken teemoista, mutta paneutuu siihen kaikessa rauhassa keräten historian tutkijan herpaantumattomalla tarkkuudella kaiken mahdollisen aineiston, jonka pohjalta hän luo omintakeisen tulkinnan.

Siltalan edellinen massiivinen opus *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* sai ristiriitaisen vastaanoton, koska sen näytö ei arvostelijoiden mukaan ollut vakuuttava. Yksittäiset työn-

tekijät ovat toki kokeneet työelämän huonontumista, mutta työntekijäkyselyiden perusteella työelämän yleinen laatu on koko ajan parantunut. Uutta kirjaa lukeekin helposti eräänlaisena pitkänä kommenttina *Työelämän huonontumisen lyhyen historian*. Siltala myöntää nyt näytön siitä, että työssä olevat ovat keskimäärin tyytyväisiä työelämään, palkansaajien osaamistaso on noussut ja mahdollisuudet kehittyä työssään ovat parantuneet. Silti Siltala viittaa laadullisiin tutkimuksiin, jotka kertovat työelämän ”vaikeasti hahmotettavasta mullistuksesta”.

Keskiluokan nousu, lasku ja pelot käsittelee paitsi tuota muutosta työelämässä myös laajemmin keskiluokan asemaa länsi-

Juha Siltala
Keskiluokan nousu, lasku ja pelot
Otava, 2017

maissa ja erityisesti Suomessa. Keskiluokan muodostavat Siltalan mukaan omalla työllään suhteellisen turvan hankkineet ihmiset. Tuloilla mitattuna keskiluokka ansaitsee enemmän kuin 75 mutta vähemmän kuin 125 prosenttia. Keskiluokan tunnistaa työteliäisyydestä ja paremman toivosta, elämän käsittämisestä kehitysprojehtiksi, välittömien tyydytysten uhraamisesta tulevan elämänhallinnan hyväksi eli mentaliteetista, johon kuuluu pyrkimys sosiaalisen nousuun.

Siltalalle sodan jälkeiset vuosikymmenet olivat keskiluokan

kulta-aikaa, jolloin markkinariskit vähenivät ja todellinen yksilönvapaus toteutui. Keskiluokainen elämä ei ollut vain selviytymistä päivästä toiseen vaan mahdollisuutta valita jotain. 1960-luvulla se oli lihaa ja tuoreita kasviksia perunan ja vilja-tuotteiden tilalle. Se oli myös pientä ylläilyä jatkuvan niukuuden sijaan: Elannonkin hyllylle tuli Chippendale-hopeaa ja kristallikruunuja.

Kehittyvä hyvinvointivaltio takasi sen, etteivät kolhut elämässä – esimerkiksi työttömyys tai pitkäaikaissairaus – johtaneet enää nöyryyttävään henkilökoh-taiseen riippuvuuteen. Keski-luokka saattoi uskoa siihen, että elämä muuttuu koko ajan paremmaksi. Keskiluokka oli valmis ahkeroimaan, sillä koulutus ja työ kannattivat, ponnistusten ja palkintojen suhde oli hyväksyttävä. Suomesta tuli vähitellen kodinomistajayhteiskunta, jossa dunnaritkin saattoi jättää perin-töjä lapsilleen.

Keskeinen selitys keskiluo-kan menestykselle löytyy Sil-talan mukaan työmarkkinoil-ta. Turvallisuutta toi vakituinen työpaikka, jonka palkka antoi mahdollisuuden oman asunnon säästämiseen. Julkiset palvelut ja tulonsiirrot – sairaus-, työttö-myys- ja eläkevakuutus – antoi-vat myös turvaa.

Siltala kuvaa keskiluokan nou-sua myös mentaaliseksi muutok-seksi. Elämä ei ollut enää vain taistelua olemassaolosta, sodan jälkeiset ikäluokat avautuivat jäl-kimaterialistisiin arvoihin ja tu-livat empaattisemmiksi. Vakituiset työpaikat loivat hyväksynnän sukupuolten tasa-arvolle.

Kirjan alussa Siltala kuvaa glo-baalien kehityskulkujen avul-la länsimaiden keskiluokan syn-tyä taloushistoriallisena proses-

sina, jonka taustalla vaikutti sa-maan aikaan länsimaiden edul-linen asema maailmantalouden arvoketjussa (raaka-aineiden hal-puus ja teollisuustuotteiden kal-leus) ja työvoiman hintakilpai-lun puuttuminen Aasiasta. Sota-talouden muistona pääomaliik-keitä säännösteltiin, vaikka maa-ilmantalous oli jo vapautumassa protektionismista. Sosiaalisen le-vottomuuden pelossa valtio pa-nostivat hyvinvointipolitiikkaan ja työnantajat olivat valmiita ja-kamaan reilumman osan voitois-taan parempina palkkoina.

Siinä missä kirjan alku on pai-koitellen raskassoutuista talous-historiaa, vauhti kiihtyy keski-vaiheella sellaiseksi tykitykseksi, että lukija saa pitää penkistään kiinni.

Siltalan kulttuurikritiikistä saavat osansa muun muassa *Vain elämää* -sarja, Vuittonin ja Guccin laukut, miesjohtajien triath-lon harrastus, eläinräökkäys vi-deot, kouluampumiset, katupar-tiot, juonellisesti tarpeettomien kidutuskohtausten yleistymi-nen suosikkisarjoissa, tyttärien neitsyyttä USA:ssa valvovat isät ja luterilaisen naispiispan saama paheksunta vierailusta ortodok-sikirkon alttarikaiteella.

Kolmas ja viimeinen osa on uusliberalismin, populismin ja myös nationalismin analyysia, jossa keskeinen selittävä tekijä on talouden globalisaation aiheuttama turvattomuus. Popu-listien kannatus kumpuaa ”suo-jakelmusta, jonka turvin koh-tuullinen taso riittää eikä kaik-kien tarvitse kilpailla maailman parhaiden kanssa tullakseen vain reitatuksi marginaalituottavuudeltaan alle säällisen tason”. Sil-tala peräänkuuluttaa vastavoi-maksi vasemmistolaista tai kes-kusta-oikeistolaista politiikkaa, joka tarjoaisi vastauksia siihen,

miten ihmiset voisivat päästä kohtuullisiin ponnisteluihin turvattuun asemaan.

Kirjan viimeinen kappale tiivistää ydinsanoman: ”Menetyk-sen pelko ja ulkoistava kauna lientyvät, jos kunnialliselle kes-kitasolle yltää kohtuullisin pon-nisteluihin ja siellä pysyy hoitamal-la reilun osuutensa. (...) Kunni-allisen keskitason olemassaolo ja luottamuksen lisääminen vähen-tää yksilöiden psyykkisiä puolus-tusmenoja, joita nollasummape-li suurin panoksin tuottaa. Näin ollen keskitason salliva yhteis-kunta on luovempi – myös erin-omaisiin suorituksiin yltaisi pa-remmin keskitasolta kuin aivan pohjalta.”

Siltala kirjoittaa ennen muuta keskiluokan kokemuksesta. Hän ei ole ensisijaisesti kiinnostunut siitä, miksi muutokset tapahtu-vat ja vielä vähemmän siitä, kuka muutoksia ajaa, vaan siitä mil-tä muutokset tuntuvat tavallisista ihmisistä. Tämä lienee psyko-historian ydintä: historia on si-tä, miltä ihmisistä tuntuu ja mi-ten he kokevat oman elämänsä mahdollisuudet ja rajoitteet sekä millaisiin ajatuskulkuihin nämä nivoutuvat.

Siltalan mukaan sotasukupol-vi oppi tulemaan toimeen omil-laan ja kompensoimaan turvat-tomuutta suorituksilla. Tuol-ta ajalta on Siltalan mukaan pe-räisin näkemys työstä moraali-sen kunnollisuuden näyttämö-nä. Kesämökki tarjosi keskiluo-kalle hengähdystaukoja kurin-alaisuudesta.

Työsuorituksilla oli kysyntää erityisesti 1960-luvulla. Työn-tekijä saattoi ”vaihtaa työpaik-kaa, ellei pomo miellyttänyt, ja juoppokin leipuri löysi Helsin-gistä aina toisen leipomon työ-paikakseen”. Korkeakoulutut-kinto vei aina herrahissiin. Jat-

kuva elämän paraneminen synnytti odotuksen elintason jatkuvasta noususta. Sitten pääomaliikkeet vapautettiin ja uusliberalismi sai valtaa.

Siltalan mukaan keskiluokka alkoi romahtaa 1990-luvun laman jälkeen. Työpaikat muutuivat epävarmoiksi eikä koulutus enää ollut tae paremmasta elämästä. Siltala kuvaa: ”Itsenäisten eläjien sijaan syntyi entistä riippuvaisempaa väkeä talouden hallitsemattomien voimien armoille.” Lopputuloksena on Siltalan mukaan keskiluokan liukeneminen hahmotamaan yhteiskuntaan, jossa yksiköt kilpailevat toisiaan vastaan ilman luokka-aseman suojaa.

Perheet ovat pienentyneet, naapuruston kyläilyt harventuneet, elinikäiset työpaikat vähentyneet, työyhteiset pirstoutuneet. Ihmiset ovat yhä enemmän palkkatyön ja byrokraattisten tukiverkkojen armoilla, mutta he eivät kykene enää jakamaan kohtaloaan toisten kanssa. Työmarkkinoilla kilpailaan yksilöinä. Koulutustausta ja elämismaailmat ovat eriytyneet. Muuttoliike jyllää. Ihmisillä ei ole enää tietoisuutta yhteisistä kohtaloista. Yhteiskunnan rakenteiden aiheuttamat paineet kääntyvät yksilöiden sosiaalisiksi ongelmiksi. Rakenteiden muuttamisen sijaan yksilöt yrittävät auttaa itseään valmentautumalla kilpailuun ja eheyttämällä itseään terapeuttisista menetelmistä.

Jos työntekijä ponnistelee vaila menestystä määräaikaisuuden jatkumisen tai vakituisen työpaikan saamiseksi, kyse on persoonan mitätöinnistä. Siltalan tulokinnan mukaan ”lapsi kurottuu luottavaisena hoitajaa kohden mutta tämä ei vastaa – petetyttä luottamuksesta seuraa häpeä”. Suomen tärkein pääoma, sosiaa-

linen luottamus, katoaa keskiluokan myötä. Pientä valoa Siltalan kulttuuripessimismiin tuo pikkuleijonien maailmanmestaruus 2016, jonka hän tulkitsee osoitukseksi ”uuden sukupolven rennosta suhtautumisesta peliin, jossa voittamista kammitsoi aiemmin vanhojen miesten johtaman kilpaurheilun verivaahdon totisuus”.

Toisaalta Siltala huomauttaa, ettei keskiluokan elinehtojen kaantumisen välttämättä johda psyykkiseen kurjistumiskierteseen. Väliin tuleva tekijä on yksilön resurssit ja asenteet.

Siltala kirjoittaa paljon turvallisen lapsuuden merkityksestä. Jos lapset ovat voineet kohdata voimakkaat tunteet vanhempien suojassa, he ovat uteliaampia ja luottavaisempia sekä vähemmän ajatusestoisia. Pettymykset lapsuuden ihmissuhteissa johtavat ruuan, juoman, päihteiden, tarvan ja rahan pakkomielleiseen ahmimiseen.

Keskiluokan nousu, lasku ja pelot on taattua Siltalaa – hyvässä ja pahassa. Kirjassa on 494 sivua, 48 sivun lähdeluettelo ja 1 476 viitettä. Viittauksia on yhtä lailla tieteellisiin artikkeleihin kuin sanomalehtijuttuihin, blogeihin ja nettikeskusteluihin. Mukaan mahtuu suuri osa aihepiirin kannalta relevantista kotimaisesta ja kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta.

Laadukkaiden haastattelujen rekisteritutkimusten rinnalla hän käyttää samanarvoisina lähteinä Facebook-päivityksiä ja haastattelulausuntoja. Tämä ei haittaa sikäli, ettei Siltala pyrkikään hillittyyn yhteenveetoon vaan poimii argumentointiaan tukevia paloja pamflettimaiseen tyyliin. Siltala onnistuu kuvaamaan sen, miltä keskiluokan lasku ja pelot näyttävät

hänen silmissään, ja ehkä myös sen, miten (lukijoista) useat kokevat sen, mutta ei vakuuttavasti tavoita sitä, millaisia ne ovat vähänkin vakuuttavammin yleistettävällä tasolla. Toisaalta Siltalan havainnot ovat oivaltavia, yllättäviä ja omaperäisiä. Kirja haastaa väittämään vastaan, pohdintaan ja ehkä myös haastamaan omia käsityksiään.

Kirja on poikkeuksellinen myös siksi, ettei siinä ole ainutakaan kuvaa, taulukkoa tai kuviota. Monet talouskehitystä ja mielipiteitä kuvaavat lukusarjat olisivat avautuneet paremmin kuvioina ja taulukoina. Kirjassa ei ole myöskään saatesanoja tai kiitoksia. Kiitoksen arvoinen kustannustoimittaja ja hovikriitikko olisivat voineet ehkä auttaa myös tiivistämisessä. Myös tässä Siltala kulkee vastavirtaan. Kirja ei ole tutkijayhteisön kanssa vuorovaikutuksessa syntynyt tasapainoinen tutkimus vaan itsenäisen ajattelijan vimmainen puheenvuoro.

Siltalalla on ilmeinen huoli kapitalismin suunnasta. Onko kyse sinänsä aidoista mutta isossa kuvassa melko turhista peloista? Siltala käyttää voimakkaita ja yleistäviä ilmaisuja ja passiivia. Arviot nykykehityksestä ja tulevaisuudesta ovat kärjistäviä, synkkiä, jopa dystooppisia.

Siltalan mukaan 84–90 prosenttia putoaa matalapalkka-ammatteihin, mutta tämä ei johda ”talousliberaalien mielestä melakoihin, sillä kansa tyytyy pelaamaan videopelejä”. Poliitikko on typistynyt talouden tekniseksi säätelyksi. Automaatio painaa työn hinnan niin alas, että ”länsimaat alkavat muistuttaa Intiaa, jossa tuulilasinpesijät tarjoavat palveluitaan liikenneluukassa”. Siltalan mukaan USA:sta on tullut ”kasti-yhteiskunta”, koska

sosiaalinen liittyvyys on vähäisempää kuin Saksassa, Ranskassa ja Skandinaviassa ja ”länsimäihin on syntymässä perinnöllinen köyhällistä, ehkä kolmannes väestöstä”. Koulutuksesta on tullut itseään ruokkiva kehä: ”työntekijöiden on koulutauduttava yhä pidemmälle syrjäyttääkseen toisensa”. Lapsiakaan ei säästetä, vaan he ”syövät antidepressantteja vertailupaineessaan”.

Häiritsevää on myös se, miten kevyesti Siltala rinnastaa kehityskulkuja Yhdysvalloissa ja Suomessa. Muun muassa Yhdysvaltojen liittovaltiotakenne ja etninen monimuotoisuus erottavat sen Länsi-Euroopan kansallisvaltioista, mikä näkyy muun muassa siinä, ettei Yhdysvaltoihin ole syntynyt toisin kuin Länsi-Eurooppaan kehittyntä hyvinvointivaltiota, ja siinä, ettei yh-

dysvaltainen hyvinvointivaltio-kritiikki ole – toisin kuin usein väitetään – saanut merkittävää jalansijaa eurooppalaisessa sosiaalipolitiikassa.

Siltalan käsitys keskiluokasta yhteiskunnan moraalisenä ja taloudellisenä selkärankana vaikuttaa ylipäättään nostalgiselta. Tuloilla mitattuna keskiluokan määritelmä on ongelmallinen, koska elinkaaren vaihe vaikuttaa suuresti asemaan tulojakamassa. Opiskelijat ja lapsiperheet jäävät tilapäisesti alle medianiansioiden. Mediaanituloiset eläkeläiset ovat kuuluneet työikäisinä yläluokkaan. Voimme turvallisesti väittää, että keskiluokka on eläkeläistynyt. Eläkeläiset vaikuttavat kuitenkin Suomessa melko tyytyväisiltä.

Siltala luo persoonallisella tavalla taloushistoriallisen, talous-

tieteellisen, sosiologisen, sosiaalipoliittisen, sosiaalipsykologisen, psykoanalyttisen ja neuropsykologisen läpileikkauksen keskiluokan rooliin ja asemaan. Hänet on helppo haastaa yksityiskohdissa, muttei suurissa linjoissa. Siltala jälleen kerran sanoittaa sellaista Suomessa koetun kapitalistisen järjestelmän ahdistusta, jota muut eivät tavoita. Näkökulmasta riippuen Siltalaa voi pitää kulttuuripessimistinä tai profeettana. Kvantitatiivinen näyttö ei (vielä) tue Siltalan kauhukuvien toteutumista, mutta ehkä hän osaa lukea heikkoja signaaleja ja hahmottaa tulevaisuuden suuria uhkia. Kirja on palkitseva lukukokemus erityisesti niille, jotka jo valmiiksi tuntevat ahdistusta nykyisestä maailmanmenosta.

Tähtelän pariskunta

MATTI VIRTANEN

Anne Mattssonin mittavan ja eläytyvän elämäkerran luettuaan on koko lailla vakuuttunut siitä, ettei 1960-luvulta alkaen huikaan nousuun lähtenyt Manu-ilmio ollut yksin Mauno Koiviston ansiota, vaan sen keskeinen ainesosa oli jo silloin Tellervo Koivisto. Koivistot imeytyivät kansakunnan tietoisuuteen nimenomaan uudenlaisena, sotien jälkeisen ajan nousevana ja poliittiset rajat ylittävänä pariskuntana.

Pariskunnan imagon perusta-

na on tietysti Mauno Koiviston hämmästyttävä ura. Turkulaisen kirvesmiehen poika kunnostautui sodassa, luki sen jälkeen itsensä iltaoppikoulussa ylioppilaaksi työn – ahtaajana satamassa – ohessa, edelleen yliopistoon ja tohtoriksi vuonna 1956. Piti tulla tutkija, mutta tulikin pankinjohtaja, sitten valtiovarainministeri 1966, pääministeri 1968 ja lopulta presidentti 1982. Mattsson summaa:

”Suomi oli muuttunut, monessa suhteessa. Enää ei ollut

Anne Mattsson
Tellervo Koivisto – elämäkerta
Siltala, 2017

agraari-Suomea, vaan teollisuuden, palveluiden ja koulutuksen Suomi. Koivisto edusti tätä kaikkea: satamaa ja ulkomaankauppaa, nousua satamasta ja duunariammattista toimistotyöhön, kouluttautumista, vaurastumista. Hän oli turkulainen, rannikolta, kaupunkilainen, kun taas